

Bütün ülkelerin
proleterleri birleşin!Devrimin de, partinin de
güvencesi işçilerdir!Karkêren hemû
welatan yekbin!

İŞÇİNİN SESİ

Yıl: 8, Sayı: 205
9 Ağustos 1982

CEK-AL

Kapitalist gelişme ve anayasal değişiklikler

Ayşe Güvener

Bir devletin temel kuruluşunu, örgütlenişini ve işleyişini düzenleyen anayasa, öteki yasaların üstünde, onlardan daha genel kapsamlı, onlara doğrudan analık eden yasadır.

Türkiye'de, faşist cuntanın anayasa tasarısı tamamlandı. Bu taslakla, faşist cuntanın yasallığının, tüm toplumu finans-kapitalin çıkarları doğrultusunda denetleyecek, faşist devlet disiplini altına alacak bir yasallık olduğu yazılı bir belgeyle bir kez daha gözler önüne serildi. Türkiye Barolar Birliği Başkanı Atilla Sav'ın "böyle bir anayasa ile otoriter rejim kurulabilir" sözleriyle başlatılan burjuva muhalefet bile, bu noktaya parmak basabiliyor.

Taslağın içeriği, Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz'ın "anayasa tasarısını görünce inanmadım, bu tasarımı rüyamda görsem inanmazdım, rüyamda görsem..." dediği gibi bizi hayal kırıklığına uğratmadı. Nazım Hikmet'in "dünya ve insanları, yüreğimde sır, ilmimde muamma değildir" dediği gibi, yeni anayasanın içeriği de ilmimizde muamma değildi. Faşist cuntanın halkı zorla susturarak elde ettiği yetkiyi fırsat bilip, yıldırım hızıyla çıkardığı yasalardan, getirmekte olduğu kurumlardan v.b. anayasanın içeriğini saptamak zor değildi. Ayrıca biz anayasanın sonuç oluşturduğu 12 Eylül darbesinin niteliğini, amaçlarını *İşçinin Sesi* yayınlarında çok önceden, bilimsel bir çözümlemeye dayandırarak — altında yatan sosyo-ekonomik nedenleri göstererek — saptamıştık.

Bugün salt anayasa konusunu, yasal-

lık konusunu ele alırken, yine, sunulan hukuki ilişkinin altında yatan sosyo-ekonomik nedeni açıkça göstereceğiz ki, yığınlar dayatılan yasalar hakkında doğru görüşe sahip olabilsinler, çarpıtılmış fikirlere kapılmasınlar.

Faşist cuntanın eli şimdilik kuvvetlidir. Örneğin, anayasa tasarısı halkoyuna sunulacak, ama hangi koşullarda? Evren'in, televizyonundan, radyosundan, sansür altında tuttuğu basınına kadar her eve ayrı ayrı seslenebilme olanağına sahip olduğu, halkın ise partilerde, demokratik yığın örgütlerinde, sendikalarda örgütlenmesinin yasaklandığı, her türlü yanlış görüşün dayatılmasına çok elverişli koşullarda.

Bu durum karşısında, bir de muhalefetin yürüttüğü hedef şaşırtıcı propaganda var. Tekeldışı burjuvazinin temsilcileri, cuntanın "demokratik düzene geçmek için bu anayasanın kabulü şarttır" mottosunu, anayasanın şurası şöyle olsun, burası böyle olsun önermeleriyle, falanca ayrıntıyı öne çıkararak halka benimsetmeye çalışıyorlar. TİP, TSİP ve TKP menşevik kanadı ise burjuva legalitesi önünde saygıyla eğiliyor, Evliya Çelebi'nin damdan dama atlarken muallakta donmuş kedisi gibi, nasılı nedeni açık olmayan bir öneriyle, 1961 Anayasası'ndan daha demokratik bir anayasa savunuyorlar. Öte yandan, küçük burjuva devrimci "sol" akımlarının bazıları için anayasa savaşımı, burjuva niteliğinden dolayı küçümsenecek, el tersiyle bir kenara itilecek bir sorundur.

Tüm bu tutumlara karşı, *İşçinin Sesi*,

"faşizmin kurumlaşmasını önlemek, emekçi halkın cuntaya karşı savaş cephesini kurabilmek ve işçi sınıfını hem kendinin hem tüm emekçilerin haklarını savunduğu bir demokrasi kavgasında eğitmek için" (*İşçinin Sesi*, s.181-182) gerici anayasaya karşı demokratik anayasa kavgasını günün görevi olarak saptadı. Pratik hedeflerimiz, anayasaya "hayır" tutumunu halka benimsetmek, "evet" dedirtmek isteyen tutumlarla savaşmak, demokratik bir anayasanın propagandasını yaparak, bu anayasayı neden reddettiğimizi ve neyle değiştireceğimizi bilince çıkartmaktır. Anayasa kavgasını devrim savaşımıyla bağlamak-tır.

Bu yazıda, kapitalizmin kendi içindeki evrimin hukuka ve Türkiye'de tekeldi dönemin anayasaya getirdiği değişiklikleri anlatacağız. Kapitalist hukukun evrim çizgisi bize, 1961 Anayasası'ndan hâlâ söz edenlerin, Yürükoğlu yoldaşımızın deyimiyle gerçekten ölmüş atı kırbaçladıklarını gösteriyor.

1. Klasik hukuk tekeldi hukuk

Kapitalist toplumda da, sosyalist toplumda da hukuk bir irade sorunu değildir. Hukuk en genelde, toplumun üretim biçiminin gerektirdiği ilişkileri düzenleyen ve toplumda kabulünü sağlayan kurallardır. Özeldir, belli bir toplumun tarihsel geçmişi, ideolojik birikimi, ekonomik durumu, karşıt çıkarların savaşım gücü, uluslararası durum v.b. etkenler de rol oynar.

Şimdi, hukukun nesnel koşulların ürünü olduğunu daha açıkça gözler önüne serebilmek için, kapitalizmin emperyalist aşamasına yükselmiş ülkelerin hukuklarında beliren genel eğilimlere bakalım. Bu eğilimler bize, işçi sınıfının, kendi demokratik devletini kurmada, hiçbir burjuva legal ilüzyona kapılmadan tarihi misyonunu yerine getirmesi gerekliliğini bir kez daha gösteriyor.

Üretici güçlerin gelişmesi, üretimin toplumsallaşmasını getirmektedir. Tekelci kapitalizm bunun sonucudur ve bunu daha da hızlandırır. Bu temelde, serbest rekabetçi dönemin klasik hukukunun içeriği değişir. Kapitalizmin hukuku, zaman ve mekân içinde tek değildir. Değişik devletlerin hukuku önemli farklılıklar taşır. Ancak tekellik olgusunun hukukta neden olduğu değişiklikler, değişik ülkelerde genelde aynı eğilimleri göstermektedir.

Bu genel eğilimlerden *birincisi*, klasik hukukun liberalizminden sürekliliğin anmanın yansıması, planlılık gerekliliğinin yansıması olarak güdümcülüğün artmasıdır. *İkincisi*, kanunların yapılmasında ve uygulanmasında eski yasallıktan uzaklaşmadır. Tekelci kapitalizmde, temsil yeteneği olan organların yetkisinin azalması ve bu yetkinin devlet yönetim katlarında — tekelleri temsil eden — bürokrasi tarafından ele geçirilmesi süreci başlar.

1. Liberalizmden uzaklaşma: Liberalizmin ekonomik alanda gerilemesi, hukuk alanında ticaret özgürlüğüne v.b. giderek kısıtlamalar getirmektedir. Özel mülkiyetin kullanılması da yer yer sınırlandırılmaktadır. Tüm alanlarda sosyal yönlendirme, kişisel yönlendirmenin yerini aldığından, hukuk maddelerinde kişisel sözleşmeler, yerlerini toplu sözleşmelere, komite ve konseylere bırakmakta, toplu sözleşmelerde kişiler yalnızca taraf olmaktadır.

Kapitalizmin yasalarındaki bu değişme, kapitalizmin kendi sınırları içinde bir ilerlemeyi yansıtır. Tekelci kapitalist dönemde, üretimin giderek artan düzeyde toplumsallaşması, sosyalizmin nesnel koşullarını olgunlaştırmakta, mülkiyetin tabanının genişletilmesi olgusunu dayatmaktadır. Bu nedenle, kapitalizmin önemli özelliklerinden bazılarının, kendi karşıtlarına dönüşmeye başladığını görmekteyiz. *Ancak bu, özel mülkiyet ilişkilerini sürdürme çabasıyla, kapitalizmin yararına gerçekleşmektedir.*

Tüm yeni hukuki hükümler, sömürüyü yeniden yeni boyutlarda örgütlemektedir. Örneğin, "kamu hizmeti" anlayışı, grevci işçilerin zorla çalıştırılmalarına gerekçe yapılır. İşçileri yönetime katmadan işletmenin kâna ortak etmek onların ekonomik hak ve istekle-

**"Bir anayasa nedir?
Halkın haklarının
kaydedildiği
bir kağıt sayfası
bu hakların gerçekten
tanındığının
garantisidir?
O (garanti — İ.S.)
haklarının farkına
varmış ve onları
kazanabilmiş halk
sınıflarının gücünde yatar"
(Lenin, c.9, s.461-462)**

rini çökertmeye yarar. Asgari iş sağlığı ve iş güvenliği koşulları, emek gücünün modern teknolojinin gereklerine göre yeniden düzenlenmesidir.

Görüldüğü gibi, liberalizmden uzaklaşma, bir yandan toplumsal gelişmenin komünizme doğru gidişini kapitalizm içinde tersinden yansıtmaktadır, öte yandan tekelci kapitalizmin ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

2. Yasallıktan uzaklaşma: Tekelci dönemde devlet, hem sermayeyi yoğunlaştırma, hem de sömürülen sınıfın verimliliğini artırma ve onun örgütlü gücünden korunma çabasındadır.

Tekelci dönemde devlet, sermayenin yoğunlaşmasını hızlandırmak amacıyla, küçük ve orta boy kapitalizmi egemenliği altında tutmak için de uğraşır. Tüm yasama, bu amaca da hizmet eder duruma getirilir. Bu nedenle, muhalefet organı saydığı parlamento ile yargı organlarının yetkilerini sınırlar, bileşimlerini değiştirir. (Seçim kanunları, hükümet ve yasamanın karşılıklı yetkileri, hakim atama usulleri, mahkemelerin işleyişi değiştirilir.) Tekelci kapitalizm bu yolla yasaların, kararnamelemin hem yapımına, hem uygulanmasına egemen olur. Küçük işletmeleri çökertmek veya kendi alt örgütü gibi çalıştırmak, büyüklerine ayrıcalık tanımak kolaylaşır.

Yönetimin yetkilerini merkezileşmeye iten öteki ve en önemli neden, giderek büyüyen, örgütlülüğü ve sınıf bilinci-

gelişen proletaryanın isteklerini bastırabilmektir. Proletarya artık "kanun önünde eşitlik", "kamu hizmeti", "kamu yararı" gibi kavramları ele almakta, içeriğini kendisinin kapitalizmin özünü hedef alan savaşın yararına kullanmak istemektedir. Bu nedenle, tekelci kapitalizmin hukuku, işçi sınıfının hukuki haklarını genişletme eğilimini, kendine en az zarar verecek duruma getirmeye çalışmaktadır. Bu dönemde, halk sınıflarının temsilci katabileceği tüm kurumlar yetkiszleştirilir. Yerlerine hükümet ile çeşitli idari organların keyfi kararlarını uygulayacak bir mekanizma oluşturulur. Böylece burjuva devleti, halkın demokratik katılımının dışında tutulur. Azınlık, çoğunluğun haklı istemlerine karşı korunur.

Bu mekanizmanın oluşturulmasında genel olarak kullanılan yöntemler şunlardır:

1. Kanun hükmünde kararname çıkarılmak: Halkın gözü önünde hazırlanacak kanunlar yerine, hükümet kanun gücünde kararname çıkarma yetkisini kullanarak bir dizi kararname çıkarır. Böylece, hem karşıt görüşleri yansıtmaya şansını ortadan kaldırarak keyfi otorite uygular, hem de kararnamenin içeriği karşıt görüşlerin henüz farkına varmasına bile olanak kalmadan uygulanmaya geçer.

2. Başkanlık Sistemi: Hükümeti parlamentonun denetiminden kurtarmak için kullanılan diğer bir anti-demokratik yöntem de, hükümeti parlamentonun seçmesi değil, devlet başkanının atamasıdır. Devlet başkanının kendisi yasama meclisi tarafından değil, ya özel bir seçim kurulu tarafından, ya da genel oyla halk tarafından seçilir. Böylece serbest rekabetçi dönemde sözde "halk egemenliği" bile, parlamentodan cumhurbaşkanına devredilmiştir.

Üstelik bu yöntem, halka büyük bir hak bahşediliyormuş gibi, "devlet başkanını seçecek olan sizlersiniz" demagojisiyle sunulmaktadır. Amerika ve Fransa'da uygulanan başkanlık ve yarıbaşkanlık sistemi, sivil toplumunu kurmuş, demokratik savaşımını uzun yıllar sürdürmüş, elde ettiği hakları sindirmiş ülkelerde açık bir dikta rejimi olarak yansımsıyorsa da böyle bir rejim "gerekli" olduğu anda mekanizma hazırdir.

3. Anayasa ile parlamentonun hükümeti denetleme olanaklarını sınırlamak: Soru, genel görüşme, gensoru, meclis araştırması ve meclis soruşturması v.b. parlamentonun hükümet üzerindeki denetim yollarını sınırlamaktadır.

4. Hükümete, parlamentonun gündemini saptama hakkı vermek: Bu, hükümete, parlamentonun yasama yetkisi dışında kalan alanlarda tam yetki verir.

5. Hükümete, bütçeye etki yapabile-

**“Onlar için
anayasa
yeni bir alan,
yeni bir savaşım
türü değil,
'legalite',
'dirlik ve düzen',
liberal profesörlerin
'genel iyiliği'
vb. gibi soyut
bir övgüdür.”
(Lenin, c.15, s.337)**

cek tasarıları önerme yetkisi vermek: Böylece hükümet genellikle bütçeyi etkileyecek, işçi sınıfının isteklerini içeren taslakların kabulünü sınırlandırır, uzlaşma noktasını saptama hakkını elinde bulundurur.

6. *Hukuki tanımların belirsizleştirilmesi:* Yasaların içeriği, hukuki tanımların kapsamı, uygulama alanları v.b. tam belirtilmeyerek, esnetilerek, klasik dönemdeki yasallıktan uzaklaştırılır. Böylece devlet, bu yöntemle, yasaları işine geldiği gibi yorumlayarak manevra alanını genişletir. Özellikle, devlet güvenliği aleyhinde işlenen suçların cezalandırılmasını öngören yasalarda, yoruma açık belirsiz terimler kullanılır.

7. *Yargı organlarının yetkilerini sınırlamak:* Yasanın uygulanma alanında yargı organlarının denetim yetkileri sınırlandırılır. Yargı organlarının seçimle değil atamayla işbaşına gelmesi sağlanır. Yargı organlarının personeli, adli formasyondan çok idari bir formasyonu olan iktidar memurlarını iş başına getirerek değiştirilir. Baroların hak ve yetkileri disiplin yönünden kısıtlanır. Savunmanın dokunulmazlığı zedelenir. Mahkemelerin avukatlara, hatta savunmayı temsil ettikleri duruşma sırasında bile ağır disiplin cezası verebilme yetkileri artırılır.

8. *Yasa metninin uygulanmasını komisyonlara bırakmak:* Yasa metninin uygulanması, idari komisyonlara ve idare tarafından seçilmiş üyelere oluşan komisyonlara bırakılmaktadır.

Görüldüğü gibi, tekelci dönemin otoriter mekanizmasının yöntemleri pek çoktur. Bu örnekler daha da arttırılabilir. Burjuva devriminin eseri olan hukuki ilişkilerin köklü bir şekilde

değiştirilmesine neden olarak gösterilen savunular da bir o kadar çoktur. Tekelci dönemde devlet, “artık uzay çağındayız, bu modası geçmiş çağın kurumlarını savunan kuralları kullanamayız” der. “Bu kurallar çağ dışı kalmıştır, yavaşlatıcıdır, engeldir,” savunusunu yapar. Hükümetin yaptığı bir programı, kılı kırk yaran bir parlamento önünde savunmayı, ayak bağı gösterir. Duruma tekelci burjuvazi açısından bakarsak, haklıdır. Bu dönemde hem proletaryanın istekleri kendi nitel ve nicel gelişimi doğrultusunda daha güçlü ve ağırlıklıdır, hem de proletaryanın yanı sıra baskı altında tutmak zorunda olduğu sınıf ve katmanları kendi safında tutmak zorundadır.

Artık işçi sınıfı hak eşitliği savaşından kapitalizmi yıkmaya, kendi demokratik devletini kurma savaşına yükselmiştir. Savunmadan saldırıya geçmiştir. *Bu savaşta liberalizmi savunmanın yeri yoktur. Liberalizm tarihin çöplüğünde kalmıştır.* Kamu yararına hizmet kavramını yalandan gerçeğe dönüştürmek, işçi sınıfının toplum içindeki ağırlığını başarılı bir başkaldırıyla noktaladığı gün gerçekleşecektir.

II. Türkiye’de tekelci kapitalizmin anayasaya getirdikleri

Bu bölümde, Türkiye’de uygulanan hukuku, genel anlamda ele almayıp, konuyu sınırlayabilme açısından, geçmiş anayasaların geçirdiği bazı temel değişikliklere bakacağız.

Türkiye’de kapitalizmin gelişme çizgisi, devletin örgütlenme belgesi olan anayasalara damgasını vurmuştur. Dünyada tekelliliğin egemen olduğu dönemde, dışa bağımlı olarak gelişen Türkiye kapitalizmi, sürekli devlet desteğinde geliştiği, ileri kapitalist ülkelerin geçirdiği serbest rekabet dönemini yaşamadığı için, 1921 ve 1924 anayasaları, egemen sınıfa güdümcülüğü sağlayacak bir çerçeve oluşturmuştur. Yine de, birinci bölümde açıkladığımız, tekeli kapitalist dönemin hukukunun değişiminin genel eğilimlerini, Türkiye’de de görüyoruz.

Tekelci dönemin kendine özgü istemlerini gerçekleştirmekte ilk düzenlemeler 1961 Anayasası’yla getirilmiştir. 1960’dan sonra geçen on yıl içinde, kapitalizmin vardığı düzey, çelişkileri görülmemiş boyutlarda azdırmıştır. 12 Mart 1971 diktasıyla 1961 Anayasası 1971 ve 1973 yılları arasında üç kez değiştirilmiştir. Bu değişiklikler, tekeli kapitalist dönemin bürokratik mekanizmasını kurmakta ileri kapitalist ülkele-

**“Anayasanın özü şudur ki, genelde devletin temel yasaları, seçimleri ve temsili kurumlarının yetkilerini düzenleyen yasalar vb. sınıf savaşı içindeki güçlerin gerçek ilişkisini dile getirir”
(Lenin, c.15, s.336-337)**

rin uyguladığı yöntemlere benzemektedir. Ancak boyutları ve sonuçları farklıdır.

Şimdi tek tek gelmiş geçmiş anayasalara bakalım:

1921 Anayasası

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu adıyla anılan bu anayasa burjuvazinin hegemonyasında yürütülen Kurtuluş Savaşından hemen sonra yapıldı. Kurtuluş Savaşı’nı yöneten lider kadro, cumhuriyet yönetiminin siyasal kadrolarını oluşturdu. Bu siyasal iktidarın toplumsal tabanını, büyük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi, çok cılız olan sanayiciler ve ulusal sanayi yaratmayı amaçlayan sivil-asker burjuva aydın başlaşıklığı oluşturuyordu. Kurtuluş Savaşı’nda canını dişine takarak emperyalistlere karşı savaşmış halk sınıfları ise, zanaatkarlar, az topraklı köylüler, tarım proleterleri ve az sayıda sanayi işçileriydi.

1921 Anayasası halk sınıflarını doğrudan ve özel olarak karşısına almadı. Bilinç ve örgütlülük düzeyleri düşük olan halk sınıfları “tehlikeli” bir güç oluşturuyorlardı. Ayrıca Batı’da olduğu gibi, ağırlığı koyabilecek, önemli açılımlar getirebilecek gelişmiş bir endüstri burjuvazisi yoktu. Bu nedenle Anayasanın getirdiği düzenlemeler, çeşitli sömürücü kesimlerin çıkarlarını birlikte gözettiler. Örneğin, toprak reformu gibi toplumun sosyo-ekonomik yapısını hızla değiştirecek köklü bir değişime yer verilmedi.

1921 Anayasası, ondan sonra yapılan anayasaları da etkileyecek bir biçimde “genel irade bütünlüğü” ilkesi üzerine kuruldu. Güçler ayrımı söz konusu edilmedi. Yasama, yürütme ve yargı

yetkileri değişik yollardan iş başına gelen ayrı ayrı organlara değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verildi. Burjuva devleti, halktan fazlaca korkulmayacak bir ortamda, meclis üstünlüğü ilkesine yapıtı ve seçilecek meclisin yetkilerini kısıtlamadı.

Genel oyla seçilen bir organa hiçbir yetki kısıtlaması getirmeyen 1921 Anayasası teorik olarak "millet egemenliğini" burjuva çerçevesi içinde en demokratik biçimde uygulamaya elverişli bir anayasadır. Ama pratikte genel ve eşit oy Türkiye'nin o günkü aşamasında, örgütsüz yığınların istemlerini yansıtmıyordu. Yığınların üstünde egemen sınıfın etkisi yoğundu. Daha ileride de değişeceğimiz gibi yığınların etkisi güçlendikçe, erki elinde bulunduran sınıflar, hem işçi sınıfına, hem de gerekiyorsa birbirlerine karşı, güçler ayrılığı temelinde örgütlenmişlerdir. Genel oya karşı güvensizliklerini, meclisin yetkilerini sınırlayarak ortaya koymuşlardır.

1924 Anayasası

20 Nisan 1924 Anayasası, İzmir İktisat Kongresi'nden sonra yapıldı. 1921 Anayasası'nın "meclis üstünlüğü" ilkesini temel kabul etti. Yalnızca 1921 Anayasası'ndaki İcra Vekilleri Heyeti yerine, sorumluluğu olmayan cumhurbaşkanı ve onun atayacağı, meclisin onaylayacağı bir başbakan ve başbakanın seçtiği bakanlar kurulu ile yürütme organını oluşturdu. Böylece, seçime dayanan ve temsil niteliği olan, tüm yetkileri elinde bulunduran bir parlamentoya karşı sorumlu bir hükümet düzenine geçildi.

1924 Anayasası, yargı hakkının, bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağını belirtmiştir. Ancak mahkemelerin ve yargıçların bağımsızlığını sağlayacak hükümleri ayrıntılarıyla göstermemiştir.

1924 Anayasası'nda, "ekonomik ve sosyal haklar"la ilgili hükümler yoktur. Yalnızca klasik hak ve özgürlükler kısaca ele alınmıştır.

36 yıl yürürlükte kalan, çok az değişiklik geçiren 1924 Anayasası çok partili dönemde de uygulanabildi. İlk örneğini Büyük Fransız İhtilali'nin Konvansiyon döneminde gördüğümüz, ihtilal hükümetlerinin ilkesi olarak kabul edilen "meclis üstünlüğü" ilkesi, Türkiye'de erki elinde bulunduran sınıfa uzun bir süre geniş manevra alanı sağlamıştır.

1961 Anayasası

Bu anayasa Türkiye'de kapitalizmin 1921 ve 1924 Anayasalarının yapıldığı döneme göre tekeli kapitalist gelişme açısından niteliksel farklılık gösterdiği bir dönemde yapıldı. Bu

nedenle üretimin planlı-programlı yürütülmesi, kamu hizmetlerinin "sosyal" bir yönde geliştirilmesi gibi tedbirler alan bir anayasa oldu. Anayasanın 41. maddesi, Türkiye'de planlamayı anayasal bir görev olarak belirlemiştir: "İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve kalkınma planları yapmak devletin görevidir."

İşçi sınıfının siyasal partisini kurma hakkının Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleriyle engellendiği bu dönemde, işçi sınıfının "grev ve toplu sözleşme" hakkının anayasada yer almasını, hem bu dönemde gerekli sosyal yönlendirme açısından, hem de yükselen sınıfın verdiği savaşımın aldığı boyut açısından değerlendirmek gereklidir. İşçi sınıfı o güne kadar verdiği savaşımın 1947'de Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Anayasaya konan, grev ve toplu sözleşme hakkı bir anlamda bu savaşımın sonucudur.

1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nın dayandığı güçler birliği ilkesini belirli oranda değiştirmiştir. Doğrudan genel oyla seçilmiş bir meclisin yanısıra, bunu "dengelemek" için başka bir meclis, "Cumhuriyet Senatosu"nu getirmiştir. Senato adaylarının seçilme yeterliliği "yüksek öğretim" koşulu ile sınırlandırılmıştır. Yasama ile yürütme arasındaki "görevler ayrımı"ni pekiştirmiş, yasamayı Anayasa Mahkemesi, yürütmeyi de Danıştay denetimine vererek yetkisi hayli geniş bir yargı denetimi kurmuştur. Böylece 1960'lara gelindiğinde parlamentonun sistem içindeki yerinin daralmasını görüyoruz. 1961 Anayasası, sürekli olarak örgütlenme hakkından yoksun bırakılmış halk sınıflarının genel oyuna güvensizliği simgeler. Genel seçimlerden çıkan parlamentoyu, içten dengeleyip sınırlandırır.

1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu 1961-1971 yılları arasında Türkiye finans-kapitali giderek egemenliğini kurmuş, 1971'de bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu yeni aşamada tekellerle devletin çok daha farklı bir boyutta içine geçmesi, tek bir bütün durumuna gelmesi söz konusuydu. Beş yıllık planlar yoluyla, devlet, finans oligarşisinin çıkarlarına ve stratejilerine bağlanırken, yaygın küçük ve orta üreticisi de planlar yoluyla ya finans-kapitalin alt örgütü durumuna getiriyor veya çökeriyordu. Tekellerin süper kârlarını karşılama pahasına işçi sınıfının sömürü oranı artıyor, iş ve yaşam koşulları kötüleşiyordu. Özellikle, öğrenci kesiminde silahlı çatışmalara varan anti-empyralist bir başkaldırı vardı. 1968'de

ise devrimci durum başladı.

Bu durumda, daha 1965 seçimleriyle iktidara gelen Adalet Partisi tarafından yavaştan işlenmeye başlanmış 1961 Anayasası'nı değiştirme teması, 1969 seçimlerinden sonra açıkça savunulur oldu. 1961 Anayasası yürütme organını etkisiz ve güçsüz duruma getirmiştir, deniliyordu. Anayasa Mahkemesi ve Danıştay yoluyla kurulmuş denetim mekanizmasına karşı çıkılıyordu. Özerk kuruluşların devletin kuyusunu kazdığı savunuluyordu. Yasaların yapılması için benimsenen mekanizmanın yavaş işlediğinden şikayet ediliyordu. Daha çabuk ve etkin iş görme olanakları gerekir, deniliyordu. 12 Mart darbesinden sonra bu tema hükümetin başbakanı Nihat Erim tarafından da sürdürüldü ve 1961 Anayasası Türkiye için "lükstür" dendi.

12 Mart sonrası değişiklikler

12 Mart 1971'den sonra anayasa üç kez değiştirildi.

1. İlk değişiklik, partilerin ve parlamento üyelerinin maddi durumlarını düzeltme yolunda yapıldı.

2. Anayasanın ikinci alt başlığı "temel hakların özü", "temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılması" şeklinde değiştirildi. İçeriği, "Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü v.b." gibi kaypak kavramlarla sulandırıldı.

3. Bakanlar kuruluna "kanun hükümünde kararname" çıkarma yetkisi verildi. Böylece, bakanlar kurulu sosyal ve ekonomik nitelik taşıyan haklar ve görevleri kararname ile düzenleyebilir duruma getirildi.

4. Millet meclisince kullanılabilen, parlamentonun hükümet üzerindeki en önemli denetim yollarından biri olan "gensoru" yetkisi; parti guruplarının ve her milletvekilinin tek başına önermesi yerine, bir siyasal parti adına veya en az on milletvekilinin imzasıyla verilebilir şekle getirildi.

5. Özerk kuruluşlarla ilgili sınırlandırma getirilip, "özerklik" sözü "tarafsızlık" ilkesiyle değiştirildi. Üniversite ve radyo-televizyon kurumları iktidarın gözetimi ve denetimi altına sokuldu.

6. Silahlı Kuvvetler'in devlet yapısı içindeki ağırlıkları arttırıldı. Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşlerine daha ağırlık kazandırıldı. Sıkıyönetimi gerektirecek durumların kapsamı genişletildi. Silahlı Kuvvetler'in ellerinde bulunan devlet mallarının denetimi konusunda "gizlilik" gerekçesiyle, Sayıştay'ın yetkileri kısıtlandı.

7. Yargı alanındaki değişiklikler: Suçların işlenmesinden sonra suça ve sanığa göre mahkeme kurulmasını önlleyen "doğal yargı" ilkesi ortadan kaldı-

rıldı. Askeri yargının yetki alanı genişletildi. Askeri Yargıtay başkanlarının seçiminde daha önceki serbestlik kaldırılarak, asker kişilerle ilgili yönetim işlemlerinin denetimi Danıştay'ın elinden alındı. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verildi. Savcıların özlük işlemlerinde Adalet Bakanlığı'nın rolü artırıldı. Adalet Bakanı'nın Yüksek Hakimler Kurulu'na oy sahibi olarak katılması sağlandı. Danıştayın "yürütme görevinin yerine getirilmesini sınırlayıcı" nitelette karar alması yasaklandı.

8. Üniversitelerin toplum içindeki yerini sınırlama açısından, Anayasa Mahkemesi'ne, meclislerce seçilecek üyeler konusunda, üniversitelerin aday gösterme olanaklarını ortadan kaldırdı.

9. Anayasa Mahkemesi'nin, anayasa değişikliklerini ancak biçim yönünden denetleyebileceği kuralını getirdi. Anayasa Mahkemesi'ne doğrudan iptal davası açma hakkını parlamentoda gurup kurmayan partilerin elinden aldı.

10. Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmak üzere kurulacak Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin üyeleri ve savcılar için adaylar Yüksek Hakimler Kurulu'na ve Yüksek Savcılar Kurulu'na atanmaktadır, ama aslında bu atamalar için adayları Bakanlar Kurulu göstermektedir.

11. "İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin", yani genellikle memurların sendika kurma hakları da anayasadan çıkarılmıştır.

Evet, 1961 Anayasası iptal edilmeden tüm bu değişiklikler yapıldı. Tekellerle bütünleşmiş devlet bazı legal kösteklerinden kurtuldu, ama yetmedi. 1971 ve 1973 değişikliklerinden sonra geçen yıllarda ekonomik ve toplumsal bunalım artarak sürdü. Orta derecede gelişmiş, emperyalizme bağımlı bir ülke olan Türkiye'de finans-kapitalin, devlet telceli kapitalizminin oluşması tüm çelişkileri olağanüstü keskinleştirdi. Devrim ve karşı-devrim iki alternatif olarak kendini dayattı. Komünistler halkın devrimci enerjisini seferber ederek, devrimi gerçekleştirmenin görevlerini saptarken, üçüncü yol arayanlara, veya faşizmin geleceğini veri kabul edip, günün görevlerini atlayanlara bu ikilemin altında yatan objektif gerçeği gösterdi:

"Türkiye'de orta gelişmiş bir taban üstünde oluşan finans-kapital dışı açılmadığı, üstelik bir de kendisi emperyalizmin sömürsü altında olduğu için tüm çelişkiler olağanüstü keskinleşiyor. 1968'lerden bu yana ardi kesilmeyen bunalımların temelinde böylesi bir sosyo-ekonomik neden yatıyor. Türkiye'de kapitalizm çıkmazdır.

"Böyle bir ortamda, 'Batı biçimi burjuva demokrasisi' yaşayamaz. Ba-

tu'daki ılık demokrasinin temeli, emperyalist süper kârdır. Oralarda tekellerin kârlarının büyük bölümü kendi işçi sınıflarının sömürsünden değil, dünya halklarının ve bu arada Türkiye'nin sömürsünden geliyor. Oysa Türkiye finans-kapitali için başlıca sömürü kaynağı, Türkiye işçisidir, emekçisidir." (Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye, 4. basım, R. Yürükoğlu, s.56)

Sonuçta tarihsel görevler atlandı, liberal burjuva kuyrukçuluğu, legalizm, faşizm tehlikesinin MHP'yle sınırlı görülmesi, vb. pekçok yanlışlar, 1968'lerden bu yana giderek yükselen devrimci durumun, 12 Eylül 1980 faşist darbesiyle bastırılmasını getirdi.

Bugün Türkiye'de finans-kapitalin emperyalistleşme isteği, şiddetin ebelik edeceği bir dönemle başarılmaya çalışılıyor. Faşist devlet, en önemli üretim gücü olan işçi sınıfını silahların gölgesinde özveriye zorlamak, tüm üretimi, dolayısıyla tüm toplumu, faşist devlet disiplini altında örgütleme için, devletin merkezi bürokratik yapısını, bir önceki dönemde, karşıt güçlerin toplumdaki ağırlığı nedeniyle dayatamadığı boyutlarda güçlendiriyor.

12 Eylül 1980'den bu yana sürdürülen, açık şiddete dayanan faşist diktatörlük dönemi, yeni anayasanın Kasım ayında halkoyuna sunulmasından sonra hemen son bulmayacak. Anayasa sonrasında seçim yasası yeniden düzenlenecek ve yürürlüğe girmesinden sonra, seçimler yapılacak ve "parlamenter düzene" geçilecek. Öngörülen bu "geçici süreç" içinde devlet telceli kapitalizminin işleyişinde çok önemli yer tutacak olan KİT'lerin faşist bürokratik denetim ağındaki yeri sağlamlaştırılıyor ve tüm kamu kurum ve kuruluşları bu denetim ağı altında örgütleniyor. "Bakanlar Kurulu 18 ay içinde yasa gücünde kararnamelele kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşları yeniden düzenleyecek, tarım satış kooperatifleri ile birlikleri de düzenleme kapsamı içinde bulunuyor." (4. 6.1982, Cumhuriyet)

Görüldüğü gibi, burjuvazi Evren'in Bursa nutkunda söylediği gibi "son şansını", gerekli gördüğü tüm tedbirleri, büyük bir istihla kullanıyor.

Faşist anayasa tasarı

Şimdi, şu "parlamenter düzene" geçme demagojisinin ne türlü birşey olduğunu yeni anayasa taslağının getirdiği değişikliklerin ana hatlarına bakarak görelim:

1. Yeni anayasa, yürütmeyi güçlendirmiştir. Bunu parlamenter sistemin zorunlu kıldığı meclis çoğunluğu ile hükümet bağlantısı içinde kalıyor göz-

küp bu bağlantının dışında, devlet başkanlığını güçlendirerek yapmıştır. Fransa'da De Gaulle döneminde uygulanan yarı-başkanlık sistemiyle karşılaştırırsak, olağanüstü durumlarda kullanılabilen olağanüstü yetkiler yerine olağan durumlarda kullanılabilen olağanüstü yetkilerle donatılmış, elinde bulundurduğu yetkilerle kendisine bağlı tuttuğu organlar yolu ile bütün sistemi denetleyebilecek bir devlet başkanı yaratılmıştır. Parlamento bu yolla etkisiz hale getirilerek halk yığınlarındaki tepkinin yönetime yansması bütünüyle engellenmiştir.

Anayasa, her önemli devlet organının üyelerinin büyük çoğunluğunun seçime değil, devlet başkanının atamasıyla işbaşına gelmesini sağlayan maddelerle doludur. Böylece, faşist beyin yıkama yapabilecek "güvenilir" bir kadronun devlet yönetim katlarına gelmesi sağlanmaktadır. Örneğin, Anayasanın 126. maddesi başbakanın bile meclis dışından atanabilme kuralını getirmektedir. Ulus adına yürütme erkini kullanabilecek başbakan, vatandaşın eşit ve genel oyuyla kendi seçtiği temsilcisi olmayacaktır.

Cumhurbaşkanı, yeni anayasaya göre şunları yapacak: Devlet Danışma Konseyi'nin üyelerini seçebilecek. Bakanları atayacak, görevlerine son verebilecek. Merkez Bankası Başkanını atayacak. Ekonomik ve Sosyal Konsey'e üye seçecek. Devlet Denetleme Kurulu'na üye atayacak. Türk Dil Akademisi'nin 40 üyesinin tümünü atayacak. Anayasa Mahkemesi'nin 15 üyesini seçecek. Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yargıtay Büyük Genel Kurulu'nun kendi üyeleri arasında gizli oyla belirleyeceği beşer aday içinden görevlileri dört yıl için seçecek. Askeri Yargıtay üyeleri birinci sınıf askeri hakimler tarafından Askeri Yargıtay Genel Kurulu'nun üye tam sayısının salt çoğunluğu ile her boş yerin üç misli sayıda gösterilecek adaylar arasından görevliler seçecek. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeliği için gösterilen adaylar görevlileri seçecek. Danıştay üyelerinin dörtte birini seçecek.

Eline padişah mührü verilerek tahta oturtulacak, bu "değerli"(!) cumhurbaşkanı ayrıca şu yetkilerle donatılmıştır. Olağanüstü hallerde kanun hükmünde kararname çıkarabilecek. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silah kullanılmasına karar verebilecek. Seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasını TBMM'den isteyebilecek. Türkiye Cumhuriyeti ve milletten birliğini temsil edecek, anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetecek. Gerekli gördükçe Bakanlar Kurulu'nu

başkanlığı altında toplantıya çağırarak, yabancı devletlere Türk devletinin temsilcilerini gönderecek, Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul edecek. Uluslararası antlaşmaları onaylayacak, yayımlayacak. Ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verecek veya af yetkisine dayanarak ölüm cezasını müebbet hapse çevirebilecek veya belirli nedenlere dayanarak cezaları hafifletebilecek. Tüzükleri imzalayacak. Seçimlerin yenilenmesini isteyebilecektir. Başkomutanlığı temsil edecek. Milli Güvenlik Kurulu'na başkanlık edecek, gündemini belirleyecek. Olağanüstü hal süresince Bakanlar Kurulu ile birlikte olağanüstü hal kanununa dayanarak durumun gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilecek. Başkanlığında Bakanlar Kurulu sıkıyönetim ilan edebilecek. Kanunun yayınlanma süresi içinde, kanunun şekil bakımından denetlenmesi için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilecek. Anayasa Mahkemesi'ne doğrudan iptal davası açabilecek. Üstelik bu "saygıdeğer" başbuğün tek başına yapacağı öngörülen işlemler zaten kendisi tarafından oluşturulmuş yargı organlarının bile denetimi dışında tutulacaktır.

Görüldüğü gibi, anayasa taslağı parlamenter rejime bağlı kaldığını söylerken, parlamenter rejimin en temel ilkesi olan hükümet işlevinin yalnızca sorumlu bakanlar kurulunca kullanılması ilkesini çiğnemiştir.

2. Vatandaşa verilen "temel hak ve hürriyetler" güvencesine gelince: Bu bölümde yeni anayasa tasarısının başlıca özelliklerinden *birincisi*, finans-oligarşisinin egemenliğini, sağlama almak temelinde belirlenmiştir. Burada "hak" kavramı sınırlandırma ve hatta kaldırma yetkisi yürütmeye verilmiştir. *İkincisi*, suç oluşturabilecek nitelikler belirginleştirilmiştir. *Üçüncüsü*, "temel hak ve özgürlüklerin" aşığı yukarı her maddesine, olağan durumlardaki sınırlandırılmaların yanısıra, olağanüstü durumlarda nasıl tamamen yok edileceklerine ilişkin yeni maddeler eklenmiştir.

Yeni anayasanın temelini oluşturan olağanüstü mantık açık bir korkunun gereğidir. Yeni anayasanın yürürlüğe girmesine kadar geçecek süre, finans-kapitalin amacını gerçekleştirmesine yetmeyecektir. Faşizmin kurumlaşmasını sağlayacak anayasal düzende ise Türkiye'nin objektif koşullarının yeni bir devrimci yükselişe yol vermesi büyük bir olasılıktır. Bu nedenle yeni anayasa "olağanüstü hal" silahına sarılmıştır.

Yine "temel hak ve özgürlük" maddeleri kapsamı içinde kamuoyu oluşmasını, hak aramada örgütlülüğün engellenmesi sorunu vardır.

Evren Erdek konuşmasında şöyle dedi: "Kişi hak ve özgürlükleri vardır ama o kişiler bunu devlete devretmişlerdir. Bir aralık öyle hale geldik ki, devleti devlet adamları idare edemiyor, dernekler idare ediyordu. Türkiye'nin yeniden derneklerle idare edilen bir ülke olmasını istemiyoruz." (26. 7. 1982, *Cumhuriyet*)

Kendi açısından Evren'e hak vermemek elde değildir! Türkiye'de dernekleşme özellikle 1960 sonrasında hızla artmıştır.

Tekelleşme süreci hızlandıkça, çelişkiler derinleşti. Halk yığınlarının giderek yoksullaşması, işsizlik vb. sorunların artması temelinde halk arasından sorunları ortak olan toplumsal guruplar ortak çıkarlarını savunmak için biraraya geldiler. Öte yandan sermaye kesimi de en başta işçilerin örgütlü gücüne karşı, ama aynı zamanda çeşitli gurupsal çıkarlar temelinde ortak davranışı sağlamak üzere örgütlenmeye gitti. Sermaye kesimi örgütleri Türkiye sorunlarını kendi açılarından değerlendirip kamuoyunu sürekli olarak bu doğrultuda yönlendirirken karşı kamuoyu oluşturdu.

Türkiye gibi, toplumun çelişkilerinin görülmemiş boyutlara ulaştığı bir ülkede Evren'in dernek istilasından korkması olağandır. Bu nedenle, bazı durumlarda dernek kapama yetkisini İçişleri Bakanına veren 33. maddede derneklerin kendilerince siyasi sayılabilecek faaliyetlerine, yani "insanlık suçu (!)" işlemlerine izin verilmiyor. Verimliliği artırma gibi mesleksel faaliyetler derneklerin kuruluş amaçları olarak kabul ediliyor. Sermaye kesiminin sömürüyü artırma yolundaki örgütlenmeleri siyasal amaçlı kabul edilmediğinden onlar bu maddeden zarar görmeyecektir. Ayrıca, "silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlileri"nin dernek kurma haklarına önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir" fıkrasına engel teşkil etmiyor!

Yine kamu oyunu etkileyecek bir konu olan basın özgürlüğü, finans oligarşisinin çıkarlarını korumak için hepten ortadan kaldırılmıştır. Basın Özgürlüğü maddesi (Md.28) "ekonomik hayatı ilgilendiren zamansız haber verilmesi" adı altında bir suç (!) unsuru yaratmıştır. Düşünceler açıklanmayıp insanın kafasında kaldığı sürece düşünce özgürlüğünü bir hak olarak (!) veren maddelerde, "düşünce özgürlüğü" ile "düşüncüyü açıklama özgürlüğü" birbirinden ayrılmıştır.

Parti kurma ve partilere girme hakkına ilişkin maddeler, (Md.77) görüşlerini faşist düzene aykırı düşen her siyasi partiyi "sınıf ve zümre esasını

temel aldı" diye kapatılabilir duruma getirmiştir.

3. Yeni anayasanın en önemli özelliklerinden biri de, mülk sahibi sınıflara ve de özel kesime güven verecek maddelerle donatılmış olmasıdır.

Örneğin, hazinenin nakit ihtiyacını karşılamak için doğrudan veya dolaylı olarak TC Merkez Bankası kaynakları kullanılmaz, deniliyor. Ayrıca Merkez Bankası'nın kamu teşebbüslerinin çıkardığı tahvilleri satın almaması öngörülüyor, ama özel teşebbüs için böyle bir hüküm getirilmiyor. Buna göre Merkez Bankası özel kuruluşlara ait tahvilleri satın alabilecektir.

Anayasa tasarısının kamulaştırmalarla ilgili olarak getirdiği yenilik kamulaştırmanın rayiç bedel esasına göre yapılmasıdır. Eski anayasada kamulaştırma vergi bedeli üzerinden yapılabilmekteydi. Ayrıca kamu bedeli nakden kesintisiz ve peşin olarak ödenecek. Bazı hallerde 1961 Anayasası'nın 20 senelik süre ile eşit taksitle ödemeyi kararlaştırdığı bedel bu tasarıda 5 sene içinde ödenecek.

Eski anayasada kanunla belirtilen taksit faizi bu anayasa ile devlet borçlarında uygulanan en yüksek faiz olarak değiştiriliyor.

Kamulaştırılan taşınmazlar 5 sene içinde fiilen söz konusu hizmetlere tahsis edilmediği takdirde, eski mal sahiplerine mülkü geri isteme hakkı tanınmaktadır.

Tasarı devletin görevleri arasında özel teşebbüsün "milli iktisat geleneklerine ve sosyal amaçlara uygun" yürümesini sağlama ilkesini kaldırıyor. Devletin bu konu ile ilgili görevi yalnızca özel teşebbüsün "güven ve kararlılık içinde çalışması" için tedbirler almakla kısıtlanıyor. Böylece kağıt üstünde özel teşebbüsün güvenlik içinde çalışması "sosyal" amaçlardan daha öne çıkıyor.

Bunlara karşılık angarya ilke olarak yasaklanıyor. Ama bakanlar kurulunun gerekli gördüğü hallerde ücretsiz çalışma yasallaştırılmaktadır. Örneğin, ağır bir ekonomik bunalımda devlet çalışanlardan özveride bulunmalarını isteyebilecektir.

İşlerliği olan bir anayasa, toplumsal ekonomik yapıdan bağımsız olamaz. Anayasa, kapitalizmin tekeli kapitalizme evrimini, "yeni gereksinimleri" karşılayan yeni maddelerle yansıtır.

Türkiye'de de tekeli kapitalizmin gelişmesini yansıtan anayasal değişiklikler olmuştur. Kapitalizmin eski aşamalarında olabilecek anayasaları bugünkü temelde istemek, ölmüş atı kırbaçlamaktır. Gerçekten demokratik bir anayasanın tek yolu devrim ve tek sahibi işçi sınıfıdır.